

ЧАСТИНОМОВНЕ БУТТЯ ЧИСЛІВНИКІВ

О.А. Шуменко,*Сумський державний університет, м. Суми*

У статті розглянуто частиномовне буття числівників англійської мови. Фокусується увага на їх семантичних, синтаксичних та епідигматичних тенденціях. Ідентифікуються розбіжності числівників з адгерентними номінаціями числа. Виокремлюються етимологічні витоки числових номінацій та їх внутрішньомовні словотвірні вектори. Ословлюються подальші перспективи дослідження лінгвістичного статусу числівників.

Ключові слова: *частиномовне буття; семантичні, синтаксичні, епідигматичні тенденції; номінація числа; етимологічні витоки; внутрішньомовні словотвірні вектори.*

Об'єктом статті виступають числівники англійської мови, **предметом** – ідентифікація їх частиномовних рис. **Актуальність** теми зумовлена сьогоденними тенденціями до вивчення функціонального навантаження мовних одиниць, з одного боку, та малодослідженістю контекстуального буття числівників, з іншого.

Число та вміння мислити числами – одне з вагомих досягнень людства. Назви чисел виникли давно. На часі числівники є показником абстрактної кількості та квантитативних ознак предметів. Число дає не тільки міру речей, а й зв'язок явищ. Мова пов'язана з мисленням – від дифузно–предметних спроб людини до сучасного трактування числа у всьому математичному та філософському різномаятті можливостей [2].

“Світ є число”, стверджував Платон. Витоки поняття числа сягають давнини, пов'язані з когнітивною діяльністю людей. Число виникло із лічби окремих предметів. Одною із форм ранньої лічби слугував перелік реальних об'єктів. Предметні витоки числівників є віддаленими на часі та ілюзорними. Розуміння числа – є основною проблемою квантифікації. Число відзеркалює кількісні аспекти світу у мові. Кількісні значення обіймають увесь корпус повнозначних слів – іменники, прикметники, дієслова, займенники, прийменники (останні семантизують число частково).

Для вираження тільки числових значень слугує особлива частина мови – кількісні числівники. Етимологічні витоки цих номінацій інтегровані в історичну лінгвістику, в якій числівники використовуються для установлення типів мови, реконструкції спільних коренів [1]. Числівникам, як частині мови, притаманне категоріальне значення числа, граматичне представлення та словотворчі потенції. Перефразували Платона, можна сказати, що “мова – є числівник”.

Статус числівників є дискусійним з огляду на його витоки та поліфункціональність. Числівникові витоки досліджувалися як вітчизняними так і зарубіжними вченими, про що свідчать дефініції числівників у науковій літературі. Поліаспектність цих квантитативних одиниць є очевидною з огляду на їх тлумачення та коментування. Науковці розміщували досліджувані слова у різних частиномовних категоріях, а саме: серед прикметників (Nesfield, 1903: 26-7; Alken, 1933: 85-86; Soudek 1967: 77; Onions, 1971: 144; Bache, 1978: 14; Palmer 1978: 58) та серед займенників (Ramsey, 1968: 337). Дані слова мають декілька позначень (Bryant, 1945; Jespersen, 1962; Lee, 1966; Oliphant, 1886). О. Есперсен називає числівники “займенниками”, “лічильними словами”, “кількісними словами” (Jespersen, 1935: 85; 1949: 18, 57, 59). Мейзон поряд з “кількісними займенниками” вживає термін “вказівні займенники” (Mason, 1884: 41). Кверк, наприклад, вживає терміни “премодифікатор” та “квантифікатор” (Quirk, 1972: 139-147) (див. табл.1). Таким чином, числівники “розміщуються” серед інших частин мови як спеціальні підкласи [5].

Таблиця 1 – Термінологічна представленість числівників у зарубіжній англістиці

Однокомпонентні зазначення числівників	Полікомпонентні позначення числівників
<i>Adjectives</i> (Alkeln, Nesfield, Onions, Palmer, Soudek); <i>Cardinale</i> (Kispert); <i>Numerals</i> (Lee, Hill, Potter); <i>Modifiers</i> (Fries, Bache, Quirk, Bolinger, Holliday); <i>Pronouns</i> (Ramsey)	<i>Words of number</i> (Jespersen); <i>Limiting adjectives</i> (Craunch); <i>Cardinal adjectives</i> (Mason); <i>Adjectives of quantity</i> (Daniel); <i>Cardinal numeral adjectives</i> (Curme); <i>Cardinal number</i> (Quirk, Roberts); <i>Number adjectives</i> (Bache); <i>Adjectival words, expressions of substance</i> (Magnusson)

Різноманіття метазнаків на позначення числівників свідчить про гетерогенність лінгвістичного об'єкта, про малодослідженість квантитативних одиниць, їх основного прошарку – числівників. Для вивчення лінгвістичної природи числівників ідентифікація їх диференціальних та інтегральних рис з іншими словами має велике значення для порівняння числівників з тими словами, ознаки яких зробили це порівняння можливим. Займенники, серед яких “розташовуються” числівники, суттєво відрізняються від останніх. Як семіотичні дійктичні знаки займенники виконують функцію заміщення при повторному зазначенні референтів. Числівники, на відміну від займенників, виступають основними знаками позначення числових понять, мають приватну групу замісників, серед яких – лічильні слова. Автономність числівника проявляється в актуалізації притаманного тільки йому числового змісту, в той час коли значення займенника конституативно орієнтовані, залежать від семантики замінюваних слів: субстантивність виражають іменники, ознаку – замісники прикметників. Наявність постійної опорної семи числа відрізняє числівників як від займенників, так і від інших слів. Числівники семантизують нумеральність – їх диференціальну ознаку, яка регулярно та стабільно реалізується у сполученні з іменниками або без них – в еліптованих конструюваннях. Числівники, на відміну від займенників, характеризуються квантитативною семантикою, мають широке представлення у сфері нумерального та денумерального словотворення.

Числівники відносяться до одиниць високої абстракції. Вони не виражають якісну сутність об'єктів, на відміну від прикметників, а виступають мірою позначуваного. Спільним для числівників та прикметників є відіменне походження. Висхідні сполучення зв'язки прикметників виявляються в тому, що значення прикметників корелюється зі значенням іменника. Прикметники виражають належність ознаки якому–небудь носію ознак, що позначається іменником, до якого прилягає прикметник. Позначаючи якість, ознаку або відношення до ознаки об'єкта, прикметники реалізують семантичне прирощення до іменника та виконують функцію характеристики. На відміну від прикметників, числівники виражають квантитативну представленість реального світу, позначають результати когнітивної діяльності. Числівникам, на відміну від прикметників, притаманна вибірковість до одиничних предметів. Вони позначають квантитативні аспекти безвідносно до квалітативних ознак денотатів; єдиним маркером їх реалізації є дискретність означуваних. Числова репрезентація об'єктів, їх частин та співвідношень – номінативна функція числівників. Значення прикметників – якість, ознака; значення числівників – кількість, нумеральність. Прикметники, маючи розмиту сферу значень, вступають у гетерогенні зв'язки та являються конституентами різних семантичних полів. Числівники – носії семи нумеральності – займають центральне місце у мовному полі кількості. Спільність квантитативної функції числівників та окремих прикметників вказує на їх адгерентність до мовного поля кількості, але не однієї частини мови.

“Розташування” числівників серед лічильних іменників потребує коментування. На відміну від іменників з числовою семантикою, числівники характеризуються ригористичним співвідношенням з натуральним рядом чисел. Лічильні іменники виступають лексичними паралелями числівників, але вживання лічильних слів обмежене, вони належать до сфери загальноповсякденної лексики. Субстантивовані числівники мають формальні показники іменників, що частково відображає ретроспективне становлення числівників, їх предметні витоки.

Автономність числівників стає очевидною при порівнянні їх з прислівниками, в основі порівняння яких є спільна функція означення: прислівник реалізує ознаку ознаки дії або стану, числівник – квантитативну ознаку референта. Ознака, яку виражає прислівник, співвідноситься з ознакою дії, а ознака, яку виражає числівник, має співвіднесеність з конкретним об’єктом. Крім того, прислівник може модифікувати ознаку, яку виражає числівник. Семантизація кількісних значень числівниками та окремими прислівниками свідчить про спільність функцій, а не про єдину частиномовну категорію.

Вважаємо, що “розміщення” числівників серед різних класів слів веде до розмивання формально-структурних меж лексико-граматичних категорій, які представляють різні частини мови.

Числівники англійської мови – самостійний лексико-граматичний клас слів із властивими їм семантико-функціональними показниками, з притаманними ізоморфними рисами лексико-семантичного поля кількості, що має поліцентричну ієрархічну парадигму. Для поля кількості характерними ознаками є багатоярусність та багатоаспектність. Стратифікація його зумовлена гіперо-гіпонімічними відношеннями компонентів. Семантична модель категорії кількості об’єктивується реальним буттям предметів та явищ дійсності та загальноісторичним досвідом пізнання кількості [4].

Числівники належать до комплексу лексичних засобів вираження кількості предметів або явищ, які мають бути пораховані. Числівники можуть замінювати лічильні слова, позначати точні та неточні квантитативні характеристики. На відміну від інших кількісних слів, числівники реалізують опорну сему числа, що співвідноситься з загальним категоріальним значенням [5]. Англійські числівники не ускладнені граматичним значенням, їх висхідні предметні зв’язки є ілюзорними, гіпотетично представлені семантичною еволюцією близьких за значенням слів.

Сучасні англійські числівники, як і числівники інших мов, актуалізують абстрактне значення числа яке з’явилося у процесі складної когнітивної еволюції. Числівники змогли виникнути на основі конкретного денотата. Своєю появою вони зобов’язані потребі людини порахувати та виміряти предмети. Загальним процесом для числівників різних мов є їх поступовий розвиток від предметного до кількісного значення. На сучасному етапі англійські числівники виступають носіями абстрактно-лічильного значення. Змістовні структури англійських числівників характеризуються рухливістю, зміною об’єму, специфічною еволюцією від неозначеного до означеного та знову до неозначено-кількісного значення. Англійські числівники позначують не тільки кількісні відношення, але також виконують функцію аналізу останніх. Числівники абстрагують і узагальнюють кількісні ознаки, виступають потужним знаряддям пізнання світу, засобом переробки інформації та об’єктивізації знань про оточуючий світ [5].

Як відомо, числівникам притаманна поліфункціональність, що прослідковується у їх мовленевому бутті. Ці слова виконують квантитативну функцію, про що свідчить їх тяжіння до дискретних одиниць у ролі детермінативів. Дані слова уточнюють предмет в його кількості та виступають як характеристика імені з атрибутивним значенням. Числівники виконують номінативну, когнітивну, прагматичну, епідигматичну та інші функції.

Основними для числівників англійської мови є семантичні, синтаксичні та словотвірні ознаки. Числівники виражають ідею числа та позначаються наявністю

конкретної семи числа. Сам корінь слова *числівник* семантизує значення *числа* (*number*). Числівникам різноструктурних мов притаманна семантична єдність, на що вказує етимологічний зміст термінів англ. – *Numeral*, укр. – *числівник*, рос. – *числительное*. Як лексичні одиниці вони виражають число, співвідносяться з натуральним рядом чисел. Числівникам притаманна ригористична семантична організація. У цій парадигмі кожен числівник позначає число на одну одиницю більше попереднього та дефінується за формулою $C_n = C_{n-1} + 1$, ($5=4+1$, $6=5+1$). Ряд, який починається з одиниці та послідовно збільшується на одиницю, може бути апіорі нескінченим. Це “чудо числівників” корелює у науковій літературі із феноменом термінологізації. Статус числівників А. Є. Супрун назвав “абсолютними термінами” [3].

У словнику базове значення розглянутих слів тлумачиться алонімом *number*. Пор.: *one* – the number 1; *two* – the number 2; *three* – the number 3, III; *one more than two*, *four* – one more than three, or six less than ten; the number 4; equivalent to the product of two and two; *five* – equivalent to the sum of two and three; one more than four, or half of ten; the number 5; *six* – equivalent to the product of two and three; one more than five, or four less than ten; the number 6; *seven* – equivalent to the sum of three and four; one more than six, or three less than ten; the number 7; *eight* – equivalent to the product of two and four; one more than seven, or two less than ten; the number 8; *nine* – equivalent to the product of three and three; one more than eight, or one less than ten; the number 9; *ten* – equivalent to the product of five and two; one more than nine; the number 10 [6].

Спільним для числівників англійської мови, співвіднесених з першим десятком натурального ряду чисел, є проста структура, самостійність та співвіднесеність з іншими германськими мовами. Назви чисел першого десятку дистантно (на часі є непрозорі) синкретично реалізували значення предметності та нумеральності.

Числівники другого десятку в англійській мові утворюються адитивно та семантизують значення складених чисел: *eleven* – “одиниця, що залишилася (*leave*) після десяти”, *twelve* – відповідно “двійка після десяти”. У цих формах принцип адитивності візуально не виражений, але і цим числівникам, як і усій групі числа, притаманна ригористичність. Числівники від 13 до 19 прозорі за своїм творенням. Спільним структурним компонентом у групі виокремлюється морфема *-teen*. Пор.: *thirteen*, *fourteen*, *sixteen*. Числівники наступного рангу утворюються від числівників першого десятку з додаванням суфікса *-ty*. Пор.: *twenty*, *thirty*, *sixty*. У номінаціях дериваційних, вторинних груп спрацьовують відповідно етимологічні дублети *-teen* та *-ty*, які походять від лексеми *ten*, та вказують відповідно на процеси додавання та множення. В українській та російській мовах числівники від 11 до 19 утворюються додаванням суфікса *-надцять* (рос. *-надцать*) “на + десять”. Напр.: укр. – *дванадцять*, *чотирнадцять*, *сімнадцять*; рос. – *двенадцать*, *тринадцать*, *семнадцать*. Назви чисел другого десятку в англійській мові структурно пояснювальні – їх кореневі морфеми піднесені до назв чисел першого десятку, числовий зміст означається змістом компонентів основи. Позначення десятків від 20 до 90 творяться за допомогою суфікса *-дцять* (рос. *-дцать*), за винятком *сорок* і *дев'яносто*. Напр.: укр. – *двадцять*, *тридцять*; рос. – *двадцать*, *тридцать*. У складених назвах чисел, починаючи з 20, номінації чисел розміщуються за принципом сукцесивності. Пор.: англ. – *twenty-four*, *forty-six*; укр. – *двадцять чотири*, *сорок шість*; рос. – *двадцать шесть*, *тридцать восемь*. Процес пізнання кількісних відношень відзеркалюється у структурі числівників, їх внутрішній формі. Зміст позначення десятків мотивується мультикапликативним відношенням позначуваних чисел. Пор.: англ. – *twenty = 2 × 10*, *thirty = 3 × 10*, *fifty = 5 × 10*.

За структурою числівники англійської мови поділяються на три групи: прості, складні та складені. До простих належать числівники від *one* до *ten*. Складні числівники являють собою слова, що утворені від числівникових коренів типу *sixteen*, *seventy*. Складені числівники утворюються адитивним способом – поєднання простих і складних числівників. Принцип аглютинації продовжує діяти в українській

та російській мовах, тоді як в англійській мові у цьому випадку використовується сполучникова сурядність: між позначеннями числових одиниць використовується сполучник *and*. Пор.: англ.: *three hundred and twenty four*, укр.: *триста двадцять чотири*. Прості числівники позначені активнодіючою епідигматичною функцією: без них неможливі числівникові внутрішньочастиномовні конструювання. Назви чисел 1-10 реалізуються у складних і складених числівниках. Кількісні числівники в англійській мові (*hundred, thousand, million*) не вживаються в множині. Пор.: англ. – *three hundred, five thousand, two million*.

Своєрідним є вживання англійських кількісних числівників замість порядкових при позначенні року, розділу книги, сторінки, тощо. Напр.: англ. – *in the year nineteen seventy one, part three, page two, lesson five*, укр. – *у 1971 році, глава третя, друга сторінка, п'ятий урок*. Напр.: англ. – *Hobbled by the restrictions placed on its military by Article Nine of the postwar constitution and unable to do more than send a few people on a basis,.... When I got to the Floor One I cut across the lobby and stopping behind a pillar. He was graduated from the University of Tokyo in 1960. The next Friday I received another Page Two from Harry telling me to check our bulletin board.* (Barry Eisler),

Числівники англійської мови займають особливе положення серед повнозначних слів – прикметників та іменників. Формальні та семантичні розбіжності між прикметниками і іменниками, з одного боку, та числівниками, з іншого, варті уваги для подальшого дослідження.

ЧАСТИРЕЧНАЯ ПРИРОДА ЧИСЛИТЕЛЬНЫХ

О.А. Шуменко

В статье рассмотрена частичная природа числительных английского языка. Фокусируется внимание на их семантических, синтаксических и эпидигматических тенденциях. Идентифицируются различия числительных с адгерентными номинациями числа. Рассматриваются этимологические истоки числовых номинаций и их деривационных денумеративов. Озвучиваются дальнейшие перспективы исследования лингвистического статуса числительных.

Ключевые слова: *частичная природа, семантические, синтаксические и эпидигматические тенденции, номинация числа, этимологические истоки, деривационные денумеративы.*

ETYMOLOGICAL SOURCES OF THE NUMERALS

О.А. Shumenko

The article in question deals with the English Numerals, their status, semantic, syntactical, epidigmatic charges. The differences between Numerals and numeric words are being analyzed into that. Etymological sources of the English Numerals are being considered. Perspective vistas have been mentioned.

Key words: *English Numerals; status; semantic, syntactical, epidigmatic charges, etymological sources.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Рос. академия наук. ин-т языкознания. – М.: Языки славянской культуры, 2004. — 560 с.
2. Реформатский А.А. Число и грамматика / А.А. Реформатский // Вопросы грамматики. Сборник статей к 75-летию академика И.И.Мещанинова. - М., Л.: Изд-во АН СССР, 1960. - С.385–400.
3. Супрун А.Е. Славянские числительные / А.Е.Супрун . - Изд-во Беларуск. ун-та, 1969. – 232 с.
4. Швачко С.О. Квантитативні одиниці англійської мови: перекладацькі аспекти. Посібник / С.О. Швачко. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2008.– 128 с.
5. Швачко С.О. Термінологізація і детермінологізація слів міри і ваги англomовного дискурсу / Слова міри і ваги: лінгвокогнітивні аспекти. – Монографія. – Суми: Вид-во СумДУ, 2008. – С.78–103.
6. The Oxford English Dictionary. Ed. By James A. H. Murray, Henry Bradley, W. A. Graigie, C. T. Onions, V. I–XII, Oxford: Clarendon Press, 1961.

Надійшла до редакції 8 листопада 2010 р.